

JAK PRACOVAT S ŽÁKEM S POTŘEBOU PODPORY V ČESKÉM JAZYCE

Anotace:

Článek uvádí do problematiky nedostatečné znalosti vyučovacího jazyka a nabízí základní pedagogické postupy, které je možné využít při práci ve všech předmětech na základní škole. Didaktické postupy se týkají nejen nově příchozích žáků z Ukrajiny, ale všech, kteří potřebují podpořit v rozvoji vyučovacího jazyka.

Klíčová slova:

Základní škola; čeština jako cizí jazyk; čeština jako druhý jazyk; žák cizinec; žák s OMJ; cizinec; OMJ; Ukrajina; SVP

V září se očekává, že do českých škol nastoupí větší množství dětí z Ukrajiny. Paleta pestrých tříd, kde jsou zastoupeni žáci s rozdílnými vzdělávacími potřebami, se rozšíří o velký počet nově příchozích žáků, kteří budou nejen na počátku školní docházky potřebovat podporu v českém jazyce.

Dojde k nárůstu již nyní početné skupiny žáků (nejen cizinců, ale i dětí narozených v České republice), kteří potřebují soustavně rozvíjet komunikačních dovedností oslabené ať již z důvodu konkrétního znevýhodnění (např. narušená komunikační schopnost, specifické poruchy učení, smyslové vady, tělesné postižení), nebo případně pocházejí z prostředí nepodnětného pro rozvoj slovní zásoby a jazykového citu.

Mnohé z pedagogických postupů uplatňovaných při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem (OMJ) může představovat podporu i pro další znevýhodněné žáky v rámci třídy. Jedná se především o srozumitelnost a vizualizovanou podporu komunikace s žáky, důraz na propojení všech aktivit s manipulativními činnostmi nebo využívání konkrétních praktických demonstrací ve výuce.

VSTUP DO ČESKÉ ŠKOLY

Při vstupu do české školy je třeba, aby žáci s OMJ získali co nejdříve komunikativní znalost češtiny, která jim umožní se integrovat mezi české spolužáky, porozumět instrukcím učitele a podstatě osvojovaného učiva. Na dokonalém osvojení českého jazyka a sociokulturních kompetencích závisí školní výkon, úspěšný přechod na střední školu a pozdější nejen pracovní uplatnění těchto žáků v české společnosti.

Na úvod je třeba zmínit několik důležitých faktů spojených s osvojováním jazyka. Učení se druhému (cizímu) jazyku je dlouhodobý proces. Podle odborníků si žák osvojí komunikativní znalost druhého (cizího) jazyka za jeden až dva roky, akademickou znalost (terminologii školních předmětů, složitější větné konstrukce a gramatiku), která mu například umožní psát slohové cvičení na úrovni rodilého mluvčího, za pět až sedm let.

Mezi důležité aspekty, které výrazně ovlivňují proces učení, patří také psychická pohoda žáka a pocit přijetí. Žádný žák nepřichází do české školy jako nepopsaný list. Ovládá minimálně svůj mateřský jazyk a disponuje znalostmi, které si osvojil v zemi původu. Žák by měl zažít pocit, že svůj mateřský jazyk, předchozí znalosti a kulturní zkušenosti může v české škole využít a je za ně oceňován.

INTENZIVNÍ JAZYKOVÁ PŘÍPRAVA

V září 2021 vstoupil v platnost nový systém intenzivní jazykové přípravy pro nově příchozí žáky, kteří disponují nulovou nebo velmi malou znalostí českého jazyka. Přípravou jsou pověřeny školy v každém kraji, které vzdělávají pět a více procent žáků s jinou státní příslušností než českou. Výuka češtiny pro cizince (češtiny jako druhého jazyka) probíhá v těchto školách v rozsahu 100–200 hodin ročně, a to přednostně v dopoledních hodinách. Některé školy realizují tuto jazykovou přípravu online. O možnosti intenzivní jazykové přípravy v češtině informuje zákonné zástupce žáka ředitel kmenové školy. Pokud není možné, aby žák navštěvoval pověřenou školu, je nutné zajistit výuku češtiny jako druhého jazyka v rámci kmenové školy, a to v co nejvyšším možném rozsahu.

Cizinci se učí češtinu zcela odlišně než Češi. Vzdělávací obsah češtiny jako druhého jazyka vychází z didaktiky cizích jazyků a má velmi málo společného se vzdělávacím obsahem oboru český jazyk a literatura. Na začátku převažuje výuka slovní zásoby a frází, které vycházejí z bezprostředních potřeb a týkají se například témat seznamování, škola, rodina nebo stravování. Výuka se soustřeďuje na komunikační situace a s nimi spojené základní jazykové funkce (poděkování, pozdravy, prosby). Gramatika se nikdy neučí samoúčelně, ale vždy v návaznosti na komunikační situace. Vzdělávací obor český jazyk a literatura naproti tomu není primárně orientován na komunikaci, ale obsahuje mnoho prvků jazykovědy (např. určování větných členů), které jsou pro žáka s OMJ velmi obtížné.

Mezi žáky s OMJ, včetně žáků z Ukrajiny, se mohou vyskytovat žáci vyžadující zvláštní zřetel při výuce. I když mají zprávu o této skutečnosti z vyšetření v domovské zemi, nárok na speciální opatření ve výuce mohou uplatnit jen na základě vyšetření v české pedagogicko-psychologické poradně. Samotná nedostatečná znalost českého jazyka je důvodem k vyšetření v poradenském zařízení pouze tehdy, pokud žák nemůže navštěvovat intenzivní jazykovou přípravu, počet hodin již vyčerpal a nedostatečná znalost přetrvává nebo pokud na přípravu nemá nárok (žáci s českým státním občanstvím).

PŘÍSTUP UČITELE

Důležitým aspektem při vzdělávání žáků s OMJ je citlivý přístup učitele. Všichni učitelé napříč předměty by měli být jazykově sensitivní a zohledňovat skutečnost, že ve třídě jsou také žáci s potřebou podpory v češtině. V ideálním případě by měli učitelé reflektovat vlastní zkušenosti s učením se cizího jazyka a pobytem v cizojazyčném prostředí a promítnout tyto zkušenosti do přístupu k žákům s OMJ, metod a organizace výuky.

Je třeba, aby učitel:

- oceňoval žáka za jeho vícejazyčnost a umožňoval mu pracovat s materiály v jeho rodném jazyce,
- mluvil pomalu a zřetelně,
- užíval co největší množství příkladů,
- hojně užíval vizuální nápovědu a gesta,
- vše názorně demonstroval,
- zadával instrukce postupně, v ustálené podobě, opakoval je a doprovázel gesty,
- vyvaroval se hovorových výrazů a žargonu,
- držel se obvyklé spisovné slovní zásoby,
- omezil dlouhé monology bez vizuální opory, které mohou žáka, který se učí jazyk, odradit a „uspat“,
- psal klíčová slova na tabuli, aby je žák mohl nejen slyšet, ale i vidět,
- názorně modeloval vhodné používání jazyka, jazykových struktur, klíčové fráze psal na tabuli,
- využíval pestré formy a metody výuky,
- nepoukazoval na nedostatky žáka v češtině,
- bral chyby jako součást procesu učení,
- byl dobrým mluvním vzorem,
- respektoval tzv. tiché období žáka (období, kdy se žák ostýchá mluvit česky a upřednostňuje jiné způsoby komunikace).

PRÁCE S ŽÁKEM S ÚPLNOU NEZNALOSTÍ NEBO MINIMÁLNÍ ZNALOSTÍ ČEŠTINY

Cíl: komunikativní znalost češtiny:

V některých případech nebude reálné, aby žák absolvoval intenzivní jazykovou přípravu v pověřené škole, a bude nutné, aby se češtinu učil v rámci jednotlivých předmětů ve třídě s českými spolužáky. Ve všech předmětech je třeba na počátku dbát především na rozvoj jazyka výuky a integraci. Učitel se musí smířit s tím, že na počátku bude pro žáka důležité si především osvojit komunikativní znalost češtiny a oborový obsah bude upozaděn. Ideální je na začátku vést žáka k tomu, aby si vedl slovníčky, knihu výstřižků nebo portfolio, kam si bude zaznamenávat nejen klíčovou slovní zásobu, ale i užitečné fráze. Na počátku postačí, pokud si žák odnese z hodiny pár slovíček a užitečných frází. Je dobré, aby žák s minimální znalostí češtiny mohl na počátku pracovat s materiály v jeho rodném jazyce a měl k dispozici elektronický slovník. Je dobré žákovi umožnit psát složitější texty v jeho rodném jazyce a následně texty za pomoci rodičů, asistenta nebo spolužáků přeložit do češtiny. Podpoří to nejen sebejistotu žáka, ale zároveň schopnost rozvíjet oborové znalosti i v situaci, kdy ještě nemá dostatečné znalosti češtiny.

Je dobré žáka podpořit, aby stavěl na předchozích znalostech nabytých v rodném jazyce a propojoval je s češtinou. Přinášení zkušeností z původní kultury a prostředí může být obohacující pro celou třídu. Učitel by si měl na začátku položit otázku, co je pro žáka na dané úrovni češtiny z daného předmětu nezbytné. Je třeba nastavit reálné cíle a vybrat opravdu to nejdůležitější, co je žák na aktuální úrovni češtiny schopen zvládnout. Na samém počátku je třeba zjednodušit pro žáka jazykový vstup na nejmenší možnou úroveň a zároveň umožnit, aby výstup a pochopení látky žák mohl vyjádřit způsobem, který minimalizuje jeho jazykový hendikep. Nezastupitelnou roli nejen v počáteční fázi mají výchovné předměty, které umožňují žákovi využívat různé smysly a širokou škálu výrazových prostředků nezávislých na znalosti češtiny.

Žák potřebuje:

- krátké, zjednodušené texty s vizuální oporou,
- upravené pracovní listy,
- videa, grafy, tabulky, mapy, diagramy a schémata k lepšímu pochopení látky,
- pohybovou ukázkou, případně demonstraci,
- encyklopedii v rodném jazyce i v češtině,
- obrázkové slovníky,
- možnost vytvářet myšlenkové mapy,
- online učební materiály,
- předem napsaný text, kam žák doplňuje pouze jednotlivá česká slova nebo slovní spojení,
- překladové slovníky (např. Google Translator, Microsoft v mobilu),
- bezpečný prostor pro komunikaci (práce ve dvojici, skupinová práce).

PRÁCE S ŽÁKY S KOMUNIKATIVNÍ ZNALOSTÍ ČEŠTINY

Cíl: zdokonalování v akademickém jazyce:

I když se zdá, že žák rozumí instrukcím a je schopen sledovat výklad učitele, nedostatečná znalost jazyka ho může znevýhodňovat ve školní práci a ovlivňovat výkon i několik let. Souběžně s komunikativní znalostí češtiny se žák v české škole postupně učí akademický jazyk. Z jazykového hlediska je třeba se v této fázi soustředit na odbornou slovní zásobu, slovní spojení a jazykové prostředky (slovesa, spojky) důležité pro daný obor. Požadavky na vzdělávací obsah je dobré stupňovat se zvyšující se úrovní českého jazyka.

Žák potřebuje:

- strukturované texty doprovázené vizuály,
- možnost využívat překladové slovníky,
- možnost využívat počítačový program s textovým editorem při psaní textů,
- seznam klíčové slovní zásoby pro obor,
- klíčové fráze a vzorové větné konstrukce užívané v oboru,
- možnost propojovat češtinu s praktickými činnostmi,
- bezpečné prostředí pro užívání češtiny (skupinová výuka, předem připravené prezentace).

ORGANIZACE A METODY VÝUKY

Organizace výuky

Na počátku nenecháváme žáka mluvit před celou třídou. Reagovat okamžitě je pro žáka, který se učí česky, velmi náročné. Potřebuje čas, aby se připravil, vyhledal patřičnou slovní zásobu, vyhledal větné konstrukce a zkonstruoval promluvu. Reagovat bez přípravy dokáže žák až na vyšších jazykových úrovních a po delším čase stráveném v české škole.

Zvláště u dospívajících dětí může omezená znalost češtiny představovat velký sociální hendikep. Žákovi je lepší vytvářet bezpečné prostředí ke komunikaci s rodilými mluvčími formou skupinových aktivit. Skupinová práce musí být jasně definovaná, s přiměřenými nároky na žáka s OMJ, jasným rozdělením rolí ve skupině a výstupy práce. Dostatek prostoru si zaslouží kooperativní výuka a vrstevnické učení. Žáky ze stejného jazykového prostředí, z jakého pochází žák s OMJ, využíváme k jeho podpoře pouze na základě dobrovolnosti a nepřetěžujeme je. Skupinky, ve kterých žáka s OMJ necháváme pracovat, často obměňujeme.

Metody výuky

Při vzdělávání žáků s odlišným mateřským jazykem se osvědčilo využívat učební metody založené na smyslech.

Žáci s OMJ mají problémy s dlouhým výkladem učitele, neilustrovanými a nečleněnými texty, dlouhými slovními zadáními. Vyhovují jim metody odpovídající vizuálnímu učebnímu stylu a přijímání informací v obrazové podobě – obrazové a grafické informace, myšlenkové mapy, pohybové ukázky, názorné demonstrace a pozorování.

Žákům s OMJ vyhovuje i hmatově-pohybový přístup, tedy „něco s informacemi dělat“ – dotýkat se předmětů, manipulovat s nimi, prakticky si ověřovat informace a vztahovat se k realitě. K lepšímu osvojení češtiny přispívá manipulování, laborování, experimentování, projektové učení, exkurze nebo pokusy.

HODNOCENÍ

Vzhledem k tomu, že žáci s OMJ jsou zatíženi omezenou znalostí češtiny, srovnání s normou většinových žáků pro ně především při vstupu do české školy musí jednoznačně vyznívat v jejich neprospěch. Špatné známky při vstupu do neznámého prostředí mohou působit silně demotivačně a ovlivnit jejich sebepojetí a motivaci.

Na počátku školní docházky se jeví jako nejvhodnější slovní hodnocení. Umožňuje přátelskou formou zanalyzovat výkon žáka, dává možnost vyzdvihnout dosažené úspěchy a zároveň pojmenovat oblasti, které je třeba rozvíjet. Za nejméně vhodný způsob lze považovat hodnocení založené na srovnávání s ostatními žáky ve třídě neboli klasické udělování známek na stupnici od jedné do pěti. Žáka s OMJ vždy hodnotíme vzhledem k individuálně nastavenému cíli v daném vyučovacím předmětu, který upravujeme v závislosti na osvojování češtiny. Nezapomínáme na průběžnou zpětnou vazbu. Hlavním smyslem a funkcí hodnocení by měla být nejen u žáků s OMJ reflexe současného výkonu, naznačení cesty rozvoje a motivace k dalšímu zlepšení jeho výkonu.

POUŽITÉ ZDROJE

Bernkopfová, Michala et al. Průvodce začleňováním žáků s odlišným mateřským jazykem pro základní školy. Praha: UK, 2019.

Cummins, J. Language, power and pedagogy: Bilingual children in the crossfire. Clevedon, 2000.

Gibbons, Paula. Scaffolding language, scaffolding learning: teaching second language learners in the mainstream classroom. Portsmouth: Heinemann, 2002.

Prashing, B. Learning styles in action. London: Network Continuum Education, 2006

Kourkzi, A. Krabička první záchrany: první dny a týdny s žákem bez znalosti češtiny ve třídě: NPI ČR. 2021.
Dostupné z: [↗ https://cizinci.npi.cz/wp-content/uploads/2021/06/tisk-KPZ-PU-01.pdf](https://cizinci.npi.cz/wp-content/uploads/2021/06/tisk-KPZ-PU-01.pdf)

Kasíková, H., Valenta, J. Reformu dělá učitel aneb Diferenciace, individualizace a kooperace ve vyučování. Praha: STD, 1994.

Many roots, many voices: Supporting English language learners in every classroom : a practical guide for Ontario educators. Toronto: Ontario Education. Dostupné z: [↗ http://www.edu.gov.on.ca/eng/document/manyroots/manyroots.pdf](http://www.edu.gov.on.ca/eng/document/manyroots/manyroots.pdf)

Ilustrační úloha – žák s OMJ a hodnocení:

[↗ https://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/21669/HODNOCENI-ZAKU-CIZINCUI.html](https://clanky.rvp.cz/clanek/s/Z/21669/HODNOCENI-ZAKU-CIZINCUI.html)

Videohospitace – žák s OMJ:

[↗ https://audiovideo.rvp.cz/video/4188/VIRTUALNI-HOSPITACE---VZDELAVANI-ZAKYNE-S-OMJ.html](https://audiovideo.rvp.cz/video/4188/VIRTUALNI-HOSPITACE---VZDELAVANI-ZAKYNE-S-OMJ.html)

Užitečné odkazy:

[↗ https://cizinci.npi.cz/](https://cizinci.npi.cz/)

[↗ https://inkluzivniskola.cz/](https://inkluzivniskola.cz/)

[↗ https://www.cicops.cz/cz/kurzy](https://www.cicops.cz/cz/kurzy)

Jak pracovat s žákem s potřebou podpory v českém jazyce

Autorka:
Alice Kourkzi

Vyrobil Národní pedagogický institut České republiky

2022

www.npi.cz

npi | Národní pedagogický institut
České republiky

